

יעקב פולוצקי (תרס"ה-תשנ"א 1905-1991)

עשר שנים לפטירתו

טעם של מחקר

דברים אלו של פרופ' יעקב פולוצקי ז"ל נאמרו בארוחת הערב המסורתית של חברי האקדמיה בחג החנוכה תשמ"ד (6 בדצמבר 1983). הדברים מובאים כאן במלואם עשר שנים למותו.

כשקיבלתי את תעודת הבגרות שעליה היה כתוב "הוא עוזב את המוסד כדי ללמוד אגיפטולוגיה" היו לי ידיעות במצרית קלסית, במצרית רעמססית, בקופטית וגם בסורית.

על לימודי האוניברסיטאיים אדלג ברשותכם, אך לשם מילוי חובת הכרת הטובה אזכיר רק את מורי העיקריים, שכמעט על כל אחד מהם אפשר להרצות הרצאה מיוחדת: בברלין, קודם כול: קורט זיטה - יורשו של ארמן. הוא היה מורי הנערץ העיקרי.

אינני יכול שלא להזכיר את האשורולוג ברונו מייסנר, שהיה "מלמד" טוב בסורית ובערבית ברמת סמסטר שני. בגטינגן אזכיר קודם כול את לידצברסקי, שלימד רק את הדברים השגרתיים בסורית ובערבית. רק פעם אחת, על פי בקשה מיוחדת, הסכים ללמד כתובות כנעניות אשר בקריאתן היה נשמע הד ההברה [היהודית] שהייתה שגורה בפיו בנעוריו.

את ראלפס הערצתי מאוד. הוא העסיק אותי כעוזר במפעל תרגום השבעים שעמד בראשו. ופרידריך קרל אנדראס, הפרופסור לפילולוגיה איראנית, הרשה לי לבוא במגע שטחי, שטחי מאוד, עם מקצועו. הייתה לו אישיות ססגונית מאוד, ועליו בוודאי אפשר היה להרצות הרצאה שלמה. נהייתי מאוד מפרוסמינר קלסי על הסימפוזיון. אינני בטוח אם יש לזקוף את הנאתי לזכותו של אפלטון או לזכותו של מרק פולנס. על כל פנים הוא עשה את מלאכתו 'con amore' ויזכר אף הוא לטובה.

עליי להודות שבשלב המוקדם של דרכי, אפילו אחרי קבלת תואר דוקטור, לא היה ברור לי הכיוון שעליי ללכת בו. אינני יודע אם זה נובע מליקוי, משטחיות מחשבתי או מהקשר למקצוע בכלל.

על דרכי - אני חייב להזכיר בפתח דבריי אישיות אשר דמותה ושמה הם הם שכיוונו את צעדיי. האישיות הזאת היא קלאופטרה. הכיצד? בהיותי תלמיד בן 14 בערך קיבלתי במתנה ספר שנועד לנוער המתבגר על רומי וימי קדם. הספר היה מעוטר בפורטרטים - מקצתם אותנטיים מקצתם דמיוניים - של גיבורי/גיבורות העלילה, ובהם תבליט בסגנון מצרי המראה את קלאופטרה בדמות איזיס. הסגנון המצרי מצא חן בעיניי, אך העיקר היה שבצד היה כתוב שמה של קלאופטרה בהירוגליפים בציון הערך הפונטי של כל הירוגליף. זה עשה עליי רושם כביר. הקסימה אותי צורת ההירוגליפים, ועוד יותר העובדה שאפשר לכתוב בהם באופן אלף-ביתי אפילו שם יווני כקלאופטרה. כל זה עורר בי רצון עז לדעת יותר על כתב החרטומים.

בהזדמנות קרובה ביקרתי בבית הנכות המצרי (כל זה היה בברלין), נהייתי ממראה העתיקות והכתובות, אך היותר חשוב היה שבדוכן הגלויות והמדריכים היה מוצג למכירה ספר קטן מתוך Sammlung Göschen המפורסמת - Die Hieroglyphen - מאת אדולף ארמן. כמובן אז לא ידעתי שארמן היה מניח היסוד של הבלשנות המצרית המודרנית ומורה הדור בין שנות השמונים ובין מלחמת העולם הראשונה, שלא מכבר הסתיימה.

קניתי את הספר (נדמה לי שמחירו עדיין היה מרק אחד), ובתוך ימים אחדים בלעתי את תוכנו, ובכללו קיצור הדקדוק המצרי.

זאת הייתה ראשית דרכי. לימים קיבלתי רשות להשתמש בספרייה המצוינת של בית הנכות וגם באוסף הפפירוסים. ועליי לציין שהסיוורים היו אז ליברליים למופת.

הדדית". עליו לומר שהמילה "gegenseitig" במקרה זה אינה במקומה. לדבר על "geistige Beeinflussung" מצדי על שיידר, מגוחך. אני מודה ששיידר הייתה לו "geistige Beeinflussung" [השפעה רוחנית] עליו.

כמובן, תמיד שאפתי להיות מורה אוניברסיטאי. שאיפתי זו נתקיימה עם סיום התקופה "המניכאית" שלי. ביזמתו של הנס לוי ובהשתדלותו הנמרצת של גרשום שלום נתמנית בשנת תרצ"ה למדריך למצרית באוניברסיטה העברית - בלעז 'Instructor in Egyptology' - ובכך התחיל השלב העיקרי של חיי הנמשך כמעט יובל, עד עצם היום הזה.

בירושלים חזרתי לשפה המצרית ונוסף עליה התחלתי לעסוק בתחום שעניין אותי לפני - השפות השמיות החיות, ולא דווקא המרכזיות אלא השוליות או האקסצנטריות תרתי משמע, גם מבחינת ריחוקן הגאוגרפי מהמרכז וגם בגלל המבנה הדקדוקי. אני מתכוון בעיקר לשפות האתיופיות בדרום ולדיאלקטים של הארמית המזרחית החדשה. בשני התחומים האלה השקעתי בהוראה יותר מבפרסומים. אישית הפקתי תועלת רבה מהם.

בתחום המצרית זכיתי לפריצת דרך מכריעה בשנת 1936 בימי חופשת הקיץ. התברר לי בבת אחת ששלוש צורות-פועל - כל אחת מתקופה לשונית אחרת במצרית קלסית, במצרית רעמססית ובקופטית - אינן אלא גלגולים של צורה אחת אשר תפקידה לא הובן מפני שאין לו מגדר בגרמנית. עזרה לי בהבנתה האמהרית דווקא.

נדרשו לי שבע שנים לכתוב על זה ספר. הספר הופיע בקהיר בשנת 1944 וכותרתו: Études de syntaxe copte. יש לי הרושם שאני חייב לכם לפחות רמז במה מדובר. ברור לי שהדברים אינם מתאימים להרצאה קלה או ליחס קל. אז בלי להיכנס לפרטים אנסה להמחיש את הדבר במשל: נתאר לעצמנו נול. את חוטי השתי מהווים ארבעת הדגמים העצמאיים הקיימים במצרית - לפי ארבעת חלקי הדיבר חוץ מהפועל. שזירתם של השתי והערב הופכת את המשפטים העצמאיים לחלקים של משפט גדול יותר. זאת אומרת, הם מקבילים למה שידוע לנו כמשפטים משועבדים.

ההבדל הוא שהרבה שפות מכירות adverb clauses, substantive clauses ו-adjective clauses, ואילו המצרית הקלסית מכירה במקום אלה צורות מיוחדות של הפועל הנוטה adverb form, substantive form, adjective form.

בהבחנתו ב-adjective form התחיל ארמן בשנת 1881 את הקריירה שלו. ועד עצם היום הזה מורי המצרית יודעים כמה קשה ללמד תלמידים את ה-adjective form. בשתי הצורות האחרות, שניתוספו מאוחר יותר, התקשו בתחילה גם המורים. אבל לאט לאט מתרגלים.

בעזרת השזירות הללו המצרית מסוגלת להבחין הבחנה פורמלית ברורה במשפטים שבהם הפועל איננו הנשוא. הדבר הזה מבסס

במקצוע הלשוני מוכרחים להסתייע בידיעות מרובות, ומלבד זאת לחכות בסבלנות לאתגרים ולמשימות.

רצייתי להעמיק את הבנת הדקדוק המצרי, בייחוד בתחום תחביר הפועל. היה לי ברור שהתורה שקיבלתי ממורי לא הייתה המילה האחרונה בנושא, אבל לא ידעתי איך לגשת לעניין למעשה. קראתי הרבה טקסטים, קראתי גם לא מעט בבלשנות כללית, וחיכיתי לאתגר.

האתגר בא מכיוון לא צפוי. בשנת 1920 גילה סוחר עתיקות במצרים ספרייה שלמה של ספרי פפירוס מניכאיים בשפה הקופטית. גילה אותה קרל שמידט, שהיה פרופסור לתולדות הכנסייה בברלין, חוקר הספרות הנוצרית הקדומה.

שמידט התמחה כבר בנעוריו בקופטית, ולכן היה מכונה (שלא כשאר השמידטים המרובים) 'דוקטור קופטן שמידט'. היה לו כישרון מיוחד לגלות אצל סוחר עתיקות במצרים כתבייד עתיקים בעלי ערך. הוא גילה סדרה שלמה של טקסטים קדומים בעלי ערך גם מבחינת התוכן. היה לו גם כישרון מסחרי. הוא קנה כתבייד, מכר אותם וכן הלאה. כך הצליח גם לקנות את הפפירוסים המניכאיים. הוא היה מלומד מאוד באמת, אבל אז התחיל להיות 'עובר בטל', וכמובן לא היה מסוגל לעשות בעצמו את העבודה. בכל שנה נהג לתת שיעור בקריאת טקסטים קופטיים. בשיעור הזה היו משתתפים גם האגיפטולוגים, ולכן גם אני הכרתי אותו (והוא הכיר אותי), וכשהיה צורך למצוא מישהו לעבוד על כתבי יד שלו, אני נבחרתי.

עבדתי על פיענוח הפפירוסים האלה ועל עיבודם. יחד חיברנו מעין דין וחשבון על הטקסטים האלה והגשנו אותו לאקדמיה, האקדמיה הפרוסית. החוברת הראשונה הופיעה בשנת 1933. בעותק שלי רשום התאריך: 8 במרס 1933, זאת אומרת כמה ימים אחרי ה-Machtergreifung.]תפיסת השלטון בידי הנאצים].

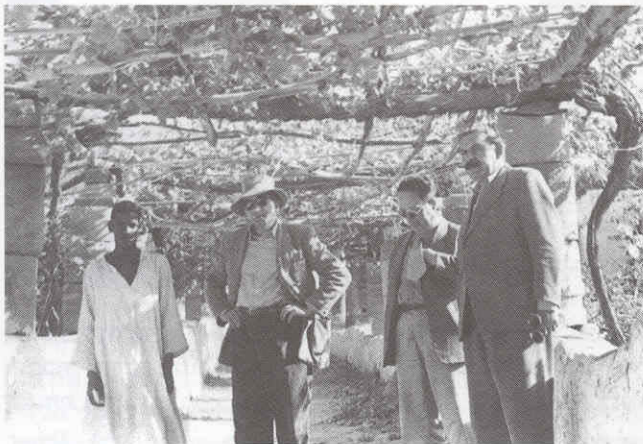
גישתי לטקסטים המניכאיים האלה הייתה, כמובן, פילולוגית גרידא. הסתפקתי בהבנת הפשט ולא היו לי כל פרטנזיות - לא היסטוריות, לא פסיכולוגיות ולא פנומנולוגיות.

במבט אחורה נראית לי התקופה המניכאית בחיי - תקופה שנמשכה ארבע שנים - אינטרמצו, אבל אינטרמצו בעל ערך. בזכותו למדתי הרבה דברים מחוץ לגבולות הצרים של האגיפטולוגיה, וגם הכרתי אנשים מעניינים, ובראש ובראשונה עליו להזכיר את הנס היינריך שיידר. הדבר הנעים האחרון בגרמניה היה שהוזמנתי לכתוב את הערך 'Manichäismus' באנציקלופדיה של Pauly-Wissowa. הערך הזה ראה אור גם בחוברת נפרדת, ואת החוברת הזאת הקדשתי לשיידר (*). בשנת 1980 הוא כתב באנתולוגיה של טקסטים מניכאיים שיצאה לאור בהוצאת ארטמיס בציריך סקירה היסטורית על תגלית המקורות המניכאיים, והזכיר גם את הערך הזה. והוא מציין (בטוב-הטעם האופייני שלו): "דוגמה יפה להשפעה רוחנית

(* תרגום איטלקי של חיבור זה הוכן בלי ידיעתו של פולוצקי ויצא לאור כספר חמש שנים לאחר פטירתו.)

פרופ' פולוצקי בהרצאה

קבלת פנים בבית נשיא המדינה לראשי העדות הנוצריות (פרופ' פולוצקי שימוש מתורגמן לאנשי הכנסייה האתיופית)

הרצאת הדוקטור של יגאל ידן מימין לשמאל: יעקב פולוצקי, אברהם שליט, בנימין מזר, נ"ה טורסיני, יגאל ידן

הערכות אימפרסיוניסטיות שאנחנו רגילים לקרוא בספרים על השפה המצרית, למשל שהמצרית היא 'lingua geometrica'. אינו יודע בדיוק מה זאת אומרת, אבל כל אחד מרגיש שזה בעצם נכון. או הקביעה שתכונה מאפיינת של המצרית היא ה-'very striking logicity' שלה. הייתי מרחיק לכת וטוען שהתבוננות במערכת הקוהרנטית הזאת היא מקור סיפוק שכלי ואסתטי גם יחד. זאת דעתי.

יעקב פולוצקי נולד בשנת 1905 בציריך להורים יוצאי רוסיה (קרים). למד באוניברסיטאות ברלין וגטינגן. דוקטור לפילוסופיה, גטינגן 1929. שימש עוזר במפעל תרגום השבעים מטעם החברה למדעים בגטינגן. הועסק בהוצאת הפפירוסים הקופטיים המניכאים מטעם האקדמיה למדעים בברלין. עלה ארצה בשנת 1934, ומאז לימד וחקר באוניברסיטה העברית בירושלים. פרופסור מן המניין משנת 1951. תחומי מחקרו העיקריים: השפה המצרית לתקופותיה (דגש על תחביר), שפות שמיות חיות, בייחוד שפות אתיופיות ולהגים ארמיים-מזרחיים יהודיים ונוצריים, יוונית הלניסטית, בלשנות כללית ובייחוד תחביר. נפטר בשנת 1991.

